

І. В. Рибак, О. М. Свідерська

РОЗВИТОК ДОПОМІЖНИХ ГАЛУЗЕЙ ТВАРИННИЦТВА НА ПОДІЛЛІ І ПІВДЕННО-СХІДНІЙ ВОЛИНІ У ДОБУ НЕПУ (1921-1928 рр.)

У статті досліджено розвиток допоміжних галузей тваринництва: бджільництво, рибництво і шовківництво на Поділлі та Південно-Східній Волині у добу нової економічної політики (1921-1928 рр.).

Ключові слова: бджільництво, рибництво, шовківництво.

До допоміжних галузей тваринництва відноситься бджільництво, рибництво та шовківництво. Дана проблема частково знайшла висвітлення в історіографії, проте не була предметом спеціального історичного дослідження [1].

На Поділлі та Південно-Східній Волині у 20-ті роки продовжувало розвиватися бджільництво – галузь сільського господарства, що займалася розведенням бджіл для одержання таких цінних продуктів як мед, віск, маточне молочко, бджолина отрута, прополіс. До революції бджолярство досить було розвинуте. У 1911 р. пасічники Поділля збрали 50 тис. пудів меду та 11 тис. пуд. воску [2]. За роки аграрної революції бджільництво зазнало значних збитків. У тезах Подільського губернського земельного управління щодо пасічництва у 1922 р. зазначалося, що «бджолярство у Подільській губернії за останні роки не могло розвиватися внаслідок масової загибелі бджіл у результаті голоду, а також пограбування зразкових пасік у нетрудових господарствах» [3]. II Подільський губернський з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів 6 грудня 1921 року у резолюції «Про піднесення сільського господарства» вказав звернути увагу на необхідність розвитку занедбаного бджільництва [4]. У 1925 р. Подільське губернське земельне управління констатувало занепад та піднесення цієї галузі сільського господарства, за рахунок збільшення асигнування коштів, випуску літератури з ведення пасічництва, наведення порядку в обліку роботи пасік [5]. З метою порятунку бджіл від вимирання, внаслідок нестачі корму. Подільське губернське земельне управління санкціонувало відпуск 600 пудів цукру пасічникам у вересні-жовтні 1921 року. Весною 1922 р. було додатково виділено ще 350 пудів для підгодові бджолосімей [6].

Розвиток бджільництва у 20-ті роки насамперед характеризують кількісні показники стосовно пасік, бджолосімей тощо. У 1922 р. у Брацлавському повіті нараховувалося 568 пасік, у складі яких було 10832 вулики, Вінницького відповідно: 540 і 16181, Гайсинському – 750 і 15754.

У 20-ті роки відбувався інтенсивний перехід пасічників Поділля і Південно-Східної Волині від застарілих вуликів-дуплянів до рамкових. Роздільні вулики дозволяли вести бджільництво набагато раціональніше, на науковій основі. Якщо вихід меду із вулика-дупляна складав 10 фунтів, то з роздільного рамкового –

15 фунтів [7]. Вбачаючи вигоду в заміні примітивних вуликів-дуплянок на прогресивні рамкові роздільні, пасічники намагалися цим самим забезпечити інтенсифікацію бджільництва. Подільське губернське земельне управління у 1925 р. коментувало: «Сучасний стан бджільництва свідчить, що у порівнянні з довоєнним періодом воно вступало на шлях посилення культурного його розвитку. До 1914 р. в губернії було 35088 рамкових вуликів, а зараз їх нараховується 112311» [8].

Процес витіснення вуликів застарілих конструкцій сучасними рамковими просліджуємо на прикладі Проскурівського округу. У 1912 р. пасічники користувалися 12360 рамковими і 34400 – колодними вуликами, 1920 р. відповідно 18544 і 17101, 1926 р. – 41961; 23291, 1927 р. – 46157; 22358. Якщо у 1912 р. питома вага рамкових вуликів у загальній кількості складала 26,44%, 1920 р. – 52,02%, 1926 р. – 64,46%, та в 1927 р. – 67,37% [9]. На пасіках у Кам'янецькому окрузі у 1927 р. нараховувалося 27137 вуликів, з них 15906 – рамкових та 11231 – дуплянок [10]. У 1926 р. на 4063 пасіках Вінницького округу нараховувалося 31103 вулики, з них 23424 рамкових та 7679 дуплянок, відповідно рамкові складала 75,3%, дуплянки – 24,69% [11]. Із наведених даних можна зробити висновок, що у 20-х роках відбувся прискорений перехід пасічників Поділля і Південно-Східної Волині на прогресивні методи ведення бджільництва. Одночасно варто визнати, що він був незавершеним. Чимало пасічників продовжували використовувати застаріле обладнання. З цього приводу відомий на Поділлі економіст Г.М. Бахметьєв зазначав: «Процес вибивання дупляннів, який спостерігався на протязі десятиріччя, не супроводжувався у великих пасіках рівнобійним йому процесом збільшення кількості рамкових вуликів. Дупляни зникали скрізь як недосконале приладдя в сучасних умовах господарювання. Звичайно, це знищення екстенсивного виду бджільництва відбувалося швидше у великих пасічницьких господарствах» [12].

Процес витіснення дуплянок рамковими вуликами відбувався нерівномірно і часто залежав від економічного стану господарства, яке мало пасіку. Якщо у пасіці безпосівних господарств Проскурівського округу в 1926 р. нараховувалося 4,77% рамкових вуликів, то з посівом до одної десятини – 10,85%, від 1,01 до 2 дес. – 25,54%, від 2,01- до 3 дес. – 28,64, від 3 до 6 дес. – 28,60% [13]. Велике значення в інтенсифікації бджільництва мали умови утримання, годівлі бджіл. Особливу роль тут відігравав зимовий період. За даними анкетного опитування 1923 р., лише 3,6% опитуваних вказали, що зиму бджоли перебули добре, 33,1% – задовільно і 63,3% – погано, у 1924 р. відповідно: 6,1%, 48,4%, 45,5% [14]. Причинами поганої зимівлі бджіл у 1923 р., за анкетами опитаних, були такі: нестача корму – 72,2%, холоднеча – 10,3%, вологість – 15,8%, інші причини – 1,7%. У 1924 р. відповідно: 44,1%, 39,6%, 12,4%, 3,9% [15]. Через нестачу корму чимало бджолосімей гинуло або виходило весною знесиленими.

З метою підтримки бджіл пасічники Поділля і Південно-Східної Волині практикували підгодовування бджолосімей. У 1923 р. період підгодовування припав з 4 до 24 березня, а у 1924 р.

з 12 лютого по 19 березня. Втрати меду на підгодовування бджіл склали у 1924 р. в середньому 5 фунтів, а в 1923 р. – 5,9 фунтів. Найменша норма складала 1,5, а найбільша 11,2 фунти меду на вулик [16]. Важливими є дані про медозв'язок лише 18,4% дописувачів анкетного опитування вказали – на «гарний», 60,7% – «посередній», 20,7% «поганий» [17]. Значної шкоди бджолярству завдавали хвороби. Так, Тульчинське земельне управління у 1925 р. повідомляло: «Незважаючи на сприятливі погодні умови значна частина бджолосімей хвора та заражена міллою. В результаті спостерігалася масова загибель бджіл, дуже незначний вихід меду, а звідси чимало пасік виявлялися збитковими» [18].

Торкаючись валової та товарної продукції бджільництва скористаємося розрахунками фахівців Кам'янецького окружного земельного управління. Ними обраховано, що лише 4% селянських господарств округу мали пасіки. Їх загальна кількість у 1927 р. складала 4753 із загальною кількістю вуликів – 27133, з них 15906 рамкових і 11231 нероздільних. Враховуючи, що загальний збір меду з рамкового вулика складав 15 фунтів, а нероздільного 10 фунтів, валова продукція бджільництва у Кам'янецькому окрузі складала за рік 8772 пуд. меду. Перехід до рамкових вуликів потребував досконалого пасічницького знаряддя. Чільне місце тут посідала більш продуктивна, раціональна викачка меду за допомогою медогонки. За допомогою такого приладдя не псувалися щільники, збільшувалася збір меду, та завчасно готувалися воскові щільники. З цього приводу газета «Червоне село» писала: «Медокачка на рамковій пасіці безумовно потрібна, бо користь від неї величезна. Відомо, що бджоломі помічають, що в них багато вільного місця, а припасів мало. Відомо, що бджоломі не всі радо будують щільники, а якщо і будують, то у найкращий дорогий час під час медозбору. Для цього вони витрачають не менше семи фунтів меду. Тому пасічникам треба мати запасні щільники, щоб бджоломі під час пожитку не витрачали часу й меду на будівництво щільників. Це можна зробити тоді, коли за допомогою медогонки викачувати із щільників мед гарний, пахучий, чистий з різних рослин» [19].

Взявши до уваги, що 40% зібраного меду йшло на споживання, підгодовівлю бджіл нами було визначено, що решту меду (60%) або 5283 пуди склали товарні лишки, які могли реалізувати на ринку [20]. Ціни на продукцію бджільництва за умовами його контракції заготівельними організаціями у 1928 р. були такими: пуд воску – 55 крб., меду гречаного – 10 крб., жовто-світлого – 13 крб., світлого – 15 крб. [21]. Торкаючись товарності бджільництва варто поділити пасіки на три групи. Першу групу складають пасіки до 10 рамкових вуликів. Як правило, вони мали споживчий характер. Другу – пасіки з 11-25 вуликів, які мали незначний товарний лишок і лише пасіки, які мали 26 і більше бджолосімей мали значні товарні лишки. На Проскурівщині середній розмір пасіки складав 10,62 вулики, з них 6,83 – були рамкові, а 3,79 – нероздільні. Пасік до 10 вуликів нараховувалося 65,45% від 11-25 – 18,18%, і більше 16,37 [22]. За даними бюджетного обстеження селянських господарств Поділля, у 1925 р. дохід від бджільництва складав 0,63 коп.

пересічного валового доходу – 4238 крб. 98 коп. або 0,3% [23]. Цілков зрозуміло, що селянство Поділля і Південно-Східної Волині не виявляло особливого інтересу до інтенсифікації бджільництва. Ця галузь розглядалася як допоміжна, другорядна. Лише в умовах політизації існувала перспектива перетворення бджільництва у висококорентабельну прибуткову галузь.

Допоміжною галуззю сільського господарства є рибництво, яке займається відтворенням та збільшенням рибних запасів і якісним їх поліпшенням. Розрізняють рибництво в природних водоймах та ставкове. Для православного населення Поділля і Південно-Східної Волині, що дотримувалися 194 пісних днів на рік це було важливо, бо риба вважалася скромним продуктом. Нехліборобське населення регіону передусім складалося із євреїв, для яких риба була традиційним продуктом харчування. У дереволуційний період на Поділлі і Південно-Східній Волині було збудовано чимало ставків, передусім у поміщицьких маєтках, де розводили цінні породи риб, насамперед дзеркального коропа. У малокультурних штучних водоймах переважали карась, щука та інша малопродуктивна риба. У роки аграрної революції рибне господарство краю занепало. Внаслідок руйнування гребель, навмисного спускання ставків з метою розширення площ під луки та пасовиська, недбалого хижацького ставлення до вилову риби кількість ставків скоротилася, а рибні запаси катастрофічно зменшилися. В огляді Проскурівського окружного земельного управління за 1927 рік зазначалося: «Рибне господарство округу, яке знаходилося перед війною у задовільному стані, за часів війни та революції прийшло до повного занепаду» [24]. II губернський з'їзд Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів 6 грудня 1921 р. ухвалив: «Припинити безгосподарність на ставках та річках» [25]. Відновлення та налагодження рибного господарства відбувалося насамперед із створення відповідної площі ставків. Зокрема, у Проскурівському окрузі нараховувалося у середині 20-х років 250 ставів із площею 4728,5 га. З них 64 стави із культурною рибою, їх площа складала 1224,5 га, 115 із дикою рибою площею 3004,3 га, 48 безрибних стави, площею 162,75 га, та 23 безводні стави площею 238,5 га.

Як бачимо, незначну питому вагу складали стави, де рибництво мало продуктивний характер. Характеризуючи їх стан зазначалося, що дрібні стави, які для свого відновлення вимагають незначних витрат, знаходяться у більшості випадків у задовільному стані, великі стави або зовсім не використовуються і зруйновані або знаходяться у такому стані, що вимагають для свого відновлення великих коштів і капітального ремонту [26]. Згідно даних обстеження у 1926 р., у Проскурівському окрузі було 92 впорядкованих стави площею 1445,5 га, 45 ставів площею 602 га, які вимагали капітального ремонту, та 193 ставки площею 4556,6 га, що фактично не підлягали відновленню, а потребували нового будівництва. Для відбудови рибного господарства потрібно було 233,3 тис. крб. [27]. Обстеження ставків Вінницького округу у 1925 р. з'ясувало, що продуктивних рибних господарств не збереглося і не відновлено. 35% обстежених водойм площею 3500 дес. потребували капітального ремонту, решту 65% складали безводні, повністю, занедбані стави [28].

З цього видно, що рибицтво у регіоні не відновилося і у порівнянні із дореволюційним періодом знаходилося у дуже занедбаному стані. Значною мірою це пояснюється тим, що переважна більшість продуктивних ставів знаходилася до революції у приватновласницьких господарствах. З їх ліквідацією було припинено культурне ведення рибицтва. В результаті безгосподарного, недбалого, хижацького використання ставкового господарства рибині запаси різко скоротилися, а значна частина ставів припинила своє функціонування. Через відсутність коштів переважну більшість ставів не було відновлено.

Значної шкоди рибиному господарству завдало браконьєрство, зокрема вилов риби, яка не досягла продуктивного розміру. У 1925 р. Подільське губернське земельне управління видало розпорядження про заборону вилову риби під час нересту з 10 квітня по 15 червня. Заборонялося ловити рибу меншу від вказаних розмірів, зокрема лина – 4 вершки, судака – 2 вершки, ляща – 5 вершків, коропа – 6 вершків, сома – 6 вершків. Повністю було заборонено ловити раків. Не дозволялося при риболові використувати верші, ятері, сітки плавучих та стоячих неводів [29]. Так, Вінницька дослідна сільськогосподарська станція у 1927 р. надіслала скаргу до Вінницького районного земельного управління про те, що на її ставок «приватними особами вудками, сітками, ятерами на кількох човнах здійснюється хижацький вилов риби під час нересту, в результаті рибице господарство станції знаходиться під загрозою знищення високопродуктивної риби» [30].

Перешкоджала рибицтву застаріла практика сполучення водойм із млинами. У 20-х рр. орендарі млинів з метою отримання прибутку максимально використовували водні ресурси і під час нересту. В результаті зниження рівня води гинула ікра, мальок риби. До того ж, не проводився спуск ставів для провітрювання, осушення берегів, ліквідації непродуктивної дикої риби тощо, оскільки в умовах оренди млинів не було передбачено цих необхідних відтворювальних заходів для підтримання на належному рівні рибиного господарства [31]. В результаті недбалого ведення ставкового господарства у 20-х роках було відмічено збільшення захворюваності риби на віспу, солітер та інші хвороби [32].

Все ж, окремі рибині господарства Поділля і Південно-Східної Волині у 20-х рр. досягли певних господарських успіхів. Так, на Супроновському ставу який належав Літинському районному земельному управлінню, здійснювалося його зарибнення мальком цінних порід риб, зокрема королівського коропа вагою 120-100 грамів у кількості 240-180 штук на десятину, лина вагою 50 грамів 40-30 штук на десятину площі ставу. З січня до весни закладалися продушини для риби. Весною після повені став очищався від намулу, у червні-липні здійснювалося підкошування очеретів, а також підгодівля риби. З метою ліквідації хижкої та дикої риби у січні та лютому проводився облов риби. У 1926 р. господарство продало 180 пудів коропа за ціною 7 крб. за пуд на суму 1260 крб., 40 пуд. – іншої риби за ціною 3 крб. за пуд – 120 крб. Загалом, його прибуток склав 1380 крб. У 1927 р. лише за рахунок продажу 240 пудів

великої риби по 7 крб. за пуд. господарство виручило 1680 крб [33]. У 1928 р. було виловлено 25 пудів карася, 15 пудів плотви та окуня, 40 пуд. коропа. Продуктивність ставу склала 4,5 пуди риби на десятину [34]. Таким чином, рибицтво в умовах його інтенсифікації було прибутковою галуззю сільського господарства.

Незначного поширення на Поділлі та Південно-Східній Волині набуло шовківництво – галузь сільського господарства, що займалася розведенням шовкопрядів для одержання коконів, з яких виробляли натуральний шовк. Шовківництво включало вирощування шовковиці, листя якої є кормом для шовковичного шовкопряда, відгодівлю гусениць та первинну обробку коконів. У 20-х рр. було зроблено чимало для популяризації шовківництва та звернуто увагу на економічну вигоду цієї галузі. «Шовківництво, – писала «Українська сільськогосподарська газета» – є одна з найвигідніших галузей сільської праці, яка зовсім не заважає виконанню звичайних селянських робіт і дає можливість без значних затрат праці одягти всю сім'ю у шовкові тканини, які зовнішньо нічим не відрізняються від полотняних, але які переважають їх своєю міцністю та відзначаються великою гігієнічністю, що в значній степені оберігає населення від заразних хвороб» [35]. В умовах аграрного перенаселення Поділля та Південно-Східної Волині шовківництво давало можливість використати працю дітей, людей похилого віку, оскільки заняття пов'язані із годівлею шовкопрядів, первісною обробкою коконів, не потребували значних фізичних зусиль. За тодішніми розрахунками вирощування шовкопрядів тривало 30-35 днів, за один день можна було обробити 6 фунтів сирих коконів, або 5 аршин тканини [36].

Найголовнішою перешкодою на шляху розвитку шовківництва була гостра кормова потреба, пов'язана із відсутністю значних насаджень тутових дерев. За даними обстежень шовківництва, на Поділлі у 1924 році з'ясувалось, що для організації розплідників саджанців тутових дерев у розрахунку щонайменше 3 на кожен округ потрібно виділити 132 тис. крб. В умовах значного недофінансування сільського господарства відшукати і спрямувати кошти на організацію розплідників тутових дерев виявилось непосильним завданням. У 1925 р. було створено лише 3 розплідники – у Вінницькому, Проскурівському і Тульчинському округах [37]. Цілоком природно вони не спроможні були забезпечити саджанцями тутових дерев бажаних займатися шовківництвом. За розрахунками фахівців Подільського губернского земельного управління, спроможність розплідників тутових дерев задовольняла потреби у саджанцях лише на 10-12% [38].

Розвиток шовківництва наштовхувався і ще на надзвичайно серйозну проблему, пов'язану із виділенням землі для насаджень тутових дерев. Селянство, як зазначалося у довідці Подільського губернского земельного управління «Про розвиток шовківництва в губернії» у 1924 р., категорично було проти виділення ділянок придатної землі для насаджень тутових дерев, мотивуючи економічною недоцільністю. З цього приводу селяни заявляли, що «виділяти землю для вирощування «хробаків» в сучасних умо-

вах є великою дурістю, бо шовкопряд не замінить хліба» [39]. Використання під насадження шовковиці малопродатних земель (крутосхилів, узбіч, шляхів тощо) наштовхнулася на проблему пасовищ. Адже на Поділлі та Південно-Східній Волині непридатні угіддя традиційно використовувались як пасовища для селянської худоби, яка знищувала молоді тутові деревця. Особливої шкоди завдавали кози та вівці. У цих умовах шовківництво на Поділлі та Південно-Східній Волині на відміну від Полтавської, Одеської, Катеринославської та Київської губерній не отримало значного поширення [40]. Шовківництво не витіснило традиційне вирощування конопель. Лише у 12 селах Вінницького, 4-х – Могилівського, 7-ми – Кам'янецького, 2-х – Проскурівського у 1925 р. було виявлено сумарно 235 господарств, які займалися розведенням шовкопрядів та первісною переробкою коконів [41].

Таким чином, із допоміжних галузей тваринництва найбільшого поширення на Поділлі та Південно-Східній Волині набуло бджільництво. У 20-х рр. саме тут було помічено зусилля щодо його інтенсифікації. Дана галузь мала найбільше товарне значення. Рибництво не досягло довоєнних показників. Крім окремих великих господарств із вирощування цінних порід риби, ця галузь залишалася занедбаною, а отже відстаючою і малопродуктивною. Шовківництво в умовах малоземелля не змогло істотно зміцнити свої позиції у сільському господарстві.

Список використаних джерел:

1. Олійник І.А. Економіка сільського господарства Поділля / І.А. Олійник // Записки сільськогосподарського інституту в Кам'янці на Поділлі. – Кам'янець на Поділлі, 1926. – Кн. 2. – С.3-18; Лойко О. Розвиток сільського господарства і становище селянства на Поділлі у відбудовний період (1921-1925 рр.) / О. Лойко // Наук. праці Вінниць. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: історія. – Вінниця, 1999. – Вип.1. – С.85-88; Рибак І.В. Одноосібні селянські господарства Поділля: класифікація, структура, соціально-економічна характеристика (1926-1928 рр.) / І.В. Рибак, В.А. Яцок // Фермерські господарства Поділля: історична ретроспектива і сучасність : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 2003. – С.78-83; Рибак І.В. Індивідуальне селянське господарство Поділля у добу непу / І.В. Рибак. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2008. – 243 с.
2. Городецький С.С. Сільське господарство Поділля перед світовою війною / С.С. Городецький. – Вінниця : кабінет вивчення, 1929. – С.198.
3. Державний архів Вінницької області (далі – Держархів Вінницької області). – Ф.Р. 40. – Оп. 1. – Спр. 159. – Арк. 3.
4. Там само. – Ф.Р. 925. – Оп. 1. – Спр. 314. – Арк. 18.
5. Там само. – Ф.Р. 40. – Оп. 1. – Спр. 159. – Арк. 3.
6. Там само. – Ф.Р. 40. – Оп. 1. – Спр. 167. – Арк. 48.
7. Державний архів Хмельницької області (далі – Держархів Хмельницької області). – Ф.Р. 303. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 12.
8. Держархів Вінницької області. – Ф.Р. 40. – Оп. 1. – Спр. 158. – Арк. 3.
9. Стан бджільництва у Проскурівському окрузі // Статистичний бюлетень. – Проскурів : Окружне статистичне бюро ЦСУ УСРР, 1926. – Ч. II. – С.12.
10. Держархів Хмельницької області. – Ф.Р. 303. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 12.
11. Підсумки весняного 10% перепису селянських господарств 1926 року // Бюлетень Вінницького окружного статистичного бюро. – Вінниця, 1926. – № 1-2. – С.79.

12. Стан бджільництва у Проскурівському окрузі // Статистичний бюлетень. – Проскурів : Окружне статистичне бюро ЦСУ УСРР, 1926. – Ч. II. – С.7.
13. Бахметьев Г.М. Бджільництво на Поділлі / Г.М. Бахметьев // Червоний кордон. – 1924. – 28 листопада.
14. 1924 рік в сільськогосподарчому відношенні (за даними сільськогосподарських бюлетенів) // Бюлетень Подольского губернского статистического бюро. – Винница, 1925. – № 2. – Апрель-июнь. – С.39.
15. 1924 рік в сільськогосподарчому відношенні (за даними сільськогосподарських бюлетенів) // Бюлетень Подольского губернского статистического бюро. – Винница, 1925. – № 2. – Апрель-июнь. – С.40.
16. 1924 рік в сільськогосподарчому відношенні (за даними сільськогосподарських бюлетенів) // Бюлетень Подольского губернского статистического бюро. – Винница, 1925. – № 2. – Апрель-июнь. – С.40.
17. 1924 рік в сільськогосподарчому відношенні (за даними сільськогосподарських бюлетенів) // Бюлетень Подольского губернского статистического бюро. – Винница, 1925. – № 2. – Апрель-июнь. – С.40.
18. Держархів Вінницької області. – Ф.Р. 684. – Оп. 1. – Спр. 73. – Арк. 26.
19. Пасічницьке знаряддя // Червоне село. – 1922. – 20 серпня.
20. Держархів Хмельницької області. – Ф.Р. 303. – Оп. 3. – Спр. 1. – Арк. 37.
21. Там само. – Ф.Р. 303. – Оп. 3. – Спр. 5. – Арк. 12.
22. Бахметьев Г.М. Стан бджільництва у Проскурівському окрузі / Г.М. Бахметьев // Статистичний бюлетень. – Проскурів : Окружне статистичне бюро ЦСУ УСРР, 1926. – Ч. II. – Січень-грудень. – С.18.
23. Бюджетное обследование крестьянских хозяйств Подоллии // Бюлетень Подольского губернского статистического бюро. – 1925. – № 2. – С.24.
24. Держархів Вінницької області. – Ф.Р. 925. – Оп. 2. – Спр. 314. – Арк. 14.
25. Там само. – Ф.Р. 925. – Оп. 2. – Спр. 314. – Арк. 14.
26. Бахметьев Г.М. Основные показатели перспективного плана по сельскому хозяйству Проскуровского округа на пятилетия 1926/27-1930/31. – № 1. – С.26.
27. Бахметьев Г.М. Основные показатели перспективного плана по сельскому хозяйству Проскуровского округа на пятилетия 1926/27-1930/31. – № 1. – С.27.
28. Держархів Вінницької області. – Ф.Р. 40. – Оп. 1. – Спр. 168. – Арк. 80.
29. ДАВО. – Ф.Р. 40. – Оп. 1. – Спр. 168. – Арк. 40.
30. Там само. – Ф.Р. 39. – Оп. 1. – Спр. 647. – Арк. 90.
31. Там само. – Ф.Р. 39. – Оп. 1. – Спр. 647. – Арк. 24-30.
32. Там само. – Ф.Р. 39. – Оп. 1. – Спр. 647. – Арк. 109.
33. Там само. – Ф.Р. 39. – Оп. 1. – Спр. 647. – Арк. 27.
34. Там само. – Ф.Р. 39. – Оп. 1. – Спр. 647. – Арк. 24.
35. Фурмелі В.М. Значения и меры развития шелководства на Украине / В.М. Фурмелі // Українська сільськогосподарська газета. – 1924. – 20 січня. – Ч. 1. – С.14.
36. Держархів Вінницької області. – Ф.Р. 40. – Оп. 1. – Спр. 163. – Арк. 6.
37. Там само. – Ф.Р. 40. – Оп. 1. – Спр. 163. – Арк. 16.
38. Там само. – Ф.Р. 40. – Оп. 1. – Спр. 163. – Арк. 20.
39. Там само. – Ф.Р. 40. – Оп. 1. – Спр. 163. – Арк. 25.
40. Там само. – Ф.Р. 40. – Оп. 1. – Спр. 163. – Арк. 27.
41. Там само. – Ф.Р. 40. – Оп. 1. – Спр. 163. – Арк. 29.

This article explores the development of supporting industries Livestock: beekeeping, fish farming and sericulture in Podolia and Volhynia Southeast Day at the New Economic Policy (1921-1928 biennium).

Key words: *beekeeping, pisciculture, sericulture.*

Отримано: 27.10.2011